

veya kitap odalarının yanı sıra tekkeler, türbeler, vezir konakları, saraylar, bedestenler, dârüşşifâlar (hastahane), imaretler ve dârülhadislerde toplanıp korunuyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Süheyl Ünver, "Artıkılar Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler", *TTK Bildiriler*, III (1948), s. 221-224; a.mlf., "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar", a.e., s. 642-646; Y. Turan Gökten, *İstanbul Haricindeki Osmanlı Devri Kütüphaneleri* (lisans tezi, 1980), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi; Necvan Özkan, *Tarihi Gelişim Süreci İçinde Kütüphaneler* (yüksek lisans tezi, 1987), Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, tücyer.; a.mlf., "Osmanlılar'da Kitap ve Kütüphane Geleneği", *Lâle*, sy. 3, İstanbul 1985, s. 15-21; Bahtiyar Eroğlu, *Bazı Örnekleri ile Anadolu'da Tarihi Türk Kütüphane Mimarlığı* (bilim uzmanlığı tezi, 1990), SÜ Fen Bilimleri Enstitüsü; a.mlf., *XVII. -XVIII. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi* (doktora tezi, 1998), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklular Devri Kütüphaneleriyle İlgili Bir Deneme", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 393-399; Deniz Mazlum, "XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Basılı Kitabın Öyküsü ve Kütüphaneler", *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul 1996, s. 45-50; Alime Şahin, *İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi* (yüksek lisans tezi, 1997), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Ayşe Nalan Yetişkin (Kubılay), *XVIII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi* (doktora tezi, 1998), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Kütüphaneler-Mimari", *DBİst.A*, V, 176; Behçet Ünsal, "Türk Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi", *VD*, XVIII (1984), s. 95-124; Semavi Eyice, "İstanbul: Tarihi Eserler-Kütüphaneler", *İA*, V/2, s. 1214/111-114.

AYŞE DENKNALBANT

KÜVEYT

(الكويت)

Basra körfezinin
kuzeybatı köşesinde bulunan
Arap devleti.

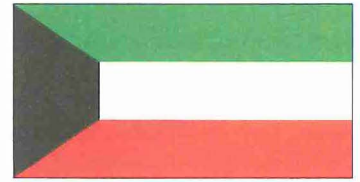
I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA II. TARİH

Resmî adı Devletü'l-Küveyt olup yüzölçümü 17.818 km², başşehri Küveyt ve resmî dili Arapça'dır. Körfez Savaşı'ndan önce 2 milyonu geçen nüfusu Irak istilâsı sırasında 1.2 milyona inmiş, 2003 tahminlerine göre ise 2.014.100'e yükselmiştir. İdarî olarak Ahmedî, Fervâniye, Âsime, Cehrâ ve Havallî olmak üzere beş muhafazaya ayrılmıştır. Ülke kuzeyde ve batıda 240 km. boyunca Irak, güneyde 250 km. boyunca Suudi Arabistan ile kom-

şudur. Suudi Arabistan ile olan sınırı tabii bir temele dayanmayıp düz bir hat şeklinde uzanır. Küveyt, I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Osmanlı Devleti'nin Basra vilâyetinin Basra sancağına bağlı üç kazadan biri iken (Küveyt'in devletlerinin bir parçası olduğu yolundaki Irak iddiası buna dayanır) uzunca bir süre Türk hâkimiyetinde kaldıktan sonra İngiliz himayesinde bir şeyhliğe dönüştü; 19 Haziran 1961 tarihinde İngiliz Parlamentosu'nun kararı ile bağımsız bir devlet statüsüne kavuştu.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Küveyt toprakları Şattülarap deltasının hemen güneyinde, büyük gemilerin girmesine elverişli derin bir körfezin çevresinde yer alır. Küveyt Halici denilen bu körfez doğu-batı doğrultusunda uzunluğu 80, kuzey-güney doğrultusunda genişliği 20 kilometreyi bulan büyük bir girinti meydana getirir. Halicin karşısında ve orta yerde biri daha büyük iki ada bulunmakta (Feyleke ve Mesken), dolayısıyla içeriye üç ayrı kanaldan girilmektedir. Ancak bunlardan sadece güneydeki ağır tonajlı gemilerin geçebilmesine elverişlidir. Bu sebeple de ülkeye adını veren Küveyt şehri, XVII. yüzyılın ilk yarısında bu girişin kenarındaki bir burnun üzerine kurulmuştur. Şehrin ve Küveyt körfezinin yıldızı, Osmanlı Devleti'nin büyük ticaret merkezleriyle (İstanbul, İzmir, Bağdat, Basra, Halep, Şam) Hindistan arasında yapılan ticaretin, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tonajları giderek artan gemilerin girişlerine uygun olmayan Basra nehir limanından Küveyt'e yönelmesi sonucunda parlamaya başlamış ve böylece Küveyt bütün Kuzeydoğu Arabistan'a hiz-

Resmî adı	: Devletü'l-Küveyt (Küveyt Devleti)
Başşehri	: Küveyt
Yüzölçümü	: 17.820 km ²
Nüfusu	: 2.014.100 (2003 tah.)
Resmî dini	: İslâm
Resmî dili	: Arapça
Para birimi	: Küveyt Dınarı (KD) 1 KD = 1.000 fils

met eden en büyük liman ve antrepo durumuna gelerek ekonomik, stratejik, dolaşısıyla da politik önem kazanmıştır. Buna paralel olarak bölgeye önce, halen ülkeyi yöneten Sabâh ailesinin (Âl-i Sabâh) mensup olduğu Necid kökenli Uneyze kabilesi, ardından yine aynı kesimden Benâri ve Hamed kabileleriyle Irak ve İran kökenli diğer bazı kabileler gelerek yerleşmişlerdir; bunun sonucunda da bölge bir emirliğe dönüşmüştür. Buna rağmen Küveyt, I. Dünya Savaşı'nı izleyen 1920'li yıllarda dahi halkı inci avcılığı, balıkçılık, tekne yapımı ve sınırlı ölçüde ticaretle uğraşan ve toplam nüfusu 40-50.000 kişiyi geçmeyen geri kalmış bir bölge idi. Bu durum, 1936 yılında petrol yataklarının bulunması ve 1946'dan itibaren petrol ihracatının başlamasıyla kökünden değişmiş, Küveyt hızla zengin ve bayındır bir refah devleti haline gelmiştir.

Ülke sıcak ve kurak bir çöl ikliminin etkisindedir. Yaz ortasında sıcaklık gölgede 40-45 C° dolayındadır; 50 dereceyi bulan ve hatta geçen sıcaklıklar da ölçülmüştür (Temmuz 1979'da 51°). Yaz ve ilkbahar kuraklığın en şiddetli olduğu mevsimlerdir. Kışlar ılık geçer. En soğuk ay ortalama 8 derece ile ocak ayıdır. Bununla beraber sıcaklığın 0 (sıfır) derecenin altına indiği de görülmüştür (ölçülen en düşük sıcaklık 20 Ocak 1964'te -6 C°). İklim kıyı ile iç kesimler arasında bazı önemli farklılıklar gösterir. Büyük kısmı kasım-mart arasındaki soğuk dönemde düşen yağışların tutarı yıllara göre 10-300 mm. arasında değişir. İlkbahar yağışlarıyla kısa ömürlü bazı otlar yeşerir ve bu ot topluluklarından otlak olarak yararlanılır. Vahaların sayısı azdır. Bunların en büyüğü ve en önemlisi Küveyt şehrinin batısın-

Küveyt

daki Cehrâ vahasıdır. Ülkede devamlı su sağlayan kaynaklar ve sürekli akan akar-sular yoktur. Bu sebeple önceleri çoğu hafifçe tuzlu kuyulardan sağlanan veya gemilerle Basra'dan getirilen içme suyu günümüzde yüksek kapasiteli arıtma tesisleriyle denizden temin edilmektedir (günde 536.000 m³).

XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar dünya-nın en tenha ve en fakir ülkelerinden biri olan Küveyt, petrol yataklarının bulunması ve petrol ihracatının başlamasıyla yükselen refah düzeyine paralel biçimde hızla değişmiş, 1910 yılının 35.000 civarındaki nüfusu 1939'da 75.000'e, 1957'de 206.000'e, 1970'te 739.000'e, 1980'de 1.358.000'e, 1990'da 2.142.000'e ulaşmıştır. Körfez Savaşı öncesinde görülen bu olağan üstü hızlı nüfus artışındaki en büyük etken dış göçlerdir. Meselâ 1990 yılında nüfusun 1.316.000 kadarını sayısal önemlerine göre Filistin, Ürdün, Mısır, Irak, Suriye, Hindistan, Lübnan, Pakistan ve Suudi Arabistan'dan gelenler meydana getiriyordu ve bunların toplam nüfustaki oranı 1957'de % 45 iken 1990 yılında % 61'i aşmıştı. Bununla birlikte asıl Küveytliler arasındaki nüfus artış oranı da yüksektir (binde 38 dolayında). Günümüzde zengin Küveyt Devleti'nin sağladığı çeşitli sosyal, siyasal ve malî hak ve yardımlardan ancak Küveyt doğumlularla 1920'den beri Küveyt'te ikamet edenler faydalanabilmektedir.

1930'dan itibaren inci avcılığı başlıca müşteri olan Avrupa ülkelerinin yaşadığı ekonomik buhran, Japonya'nın rekabeti ve daha sonra petrol yataklarının bulunması sebepleriyle önemini kaybetti. İlk petrol arama ve üretme imtiyazı 1934'te Anglo-Amerikan Kuwait Oil Co. şirketine verilmiş, iki yıl sonra bulunan petrolün 1946 yılından itibaren ihracına başlanmıştır. Petrol ihracatı bazı yıllarda meydana gelen değişmelere rağmen ülkenin en büyük gelir kaynağını oluşturmaya devam etmektedir (yılıda ortalama 35-40 milyar dolar). Ülkenin petrol yatakları çok zengindir; bilinen rezervin 13 milyar ton dolayında olduğu sanılmaktadır ki bu miktar dünya petrol rezervinin % 9'una eşittir. Bu büyük kaynak sayesinde Küveyt, kişi başına yılda 15-20.000 dolar civarındaki millî geliriyle dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alır. Başlıca sanayi dalları da petrol ve petrokimya üzerine olup en önemli ihraç maddeleri ham ve işlenmiş petrol ile petrol ürünleridir. 1988 yılında 1.997 milyon Küveyt dinarı (1 Küveyt dinarı yaklaşık = 3,3 dolar) tuta-

rındaki ihracatın 1.783 milyon dinarı (yaklaşık % 90'ı) başta Japonya olmak üzere Hollanda, İtalya, Tayvan ve Pakistan gibi ülkelere satılan petrol ve petrol ürünlerinden sağlanmıştı. Aynı yılda ithalatın değeri 1.492 milyon dinar ve ithalat yapılan başlıca ülkeler de Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere ile İtalya idi.

Bugün Küveyt bir refah devletidir ve petrolden elde edilen gelirin bir kısmı ile vatandaşlarına her alanda destek sağlar. Muhtaçlara para yardımı, konut temini, ücretsiz sağlık hizmetleri, parasız öğretim, öğrencilere karşılıksız eğitim bursu, kitap ve barınacak yer sağlanması bu desteğin kapsamındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

P. Bonnenfant, *La péninsule arabique d'aujourd'hui*, Paris 1982; W. B. Fisher, "Kuwait; Physical and Social Geography", *The Middle East and North Africa* 1993, London 1993, s. 587; D.-M. Frey, *Quid*, Paris 1993; E. Epstein, "Kuwait", *As.Af.*, XXV (1938), s. 595-603; R. M. Burrel, "al-Kuwayt", *El²* (İng.), V, 572-573; *EBr.*, X, 547-549.

SİRRİ ERİNÇ

II. TARİH

Küveyt'in bulunduğu bölgedeki iskân tarihi eski çağlara kadar iner. Özellikle liman girişinde yer alan Feyleke adasında yapılan arkeolojik kazılarda bazı yerleşme izlerine rastlanmıştır. Bununla birlikte Küveyt şehrinin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda buranın Kuzey Arabistan'dan gelen Utûb kabilesi tarafından XVIII. yüzyılın başlarında kurulduğu belirtilir.

Tarihi kayıtlara göre Sâsânîler zamanında Arap akınlarına karşı Fırat nehri üzerindeki Hit'ten itibaren kazdırılan büyük hendek Küveyt körfezinin kuzey kıyılarına kadar uzanmaktaydı. 12 (633) yılında Hâlid b. Velîd'in Sâsânî kuvvetlerini bu yörede bozguna uğrattığı bilinmektedir. Bölgenin tarihiyle ilgili bilgiler özellikle XVI. yüzyıldan itibaren fazlalaşır. Bu yüzyılın başlarında Basra körfezinin artan ticarî önemi dolayısıyla Hindistan'a ulaşmış olan Portekizliler'in buraya gelip bir üs kurdıkları, Küveyt adının da buradaki kaleye nisbetle "küçük kale" anlamına geldiği üzerinde durulur. 1545 yılından itibaren Basra'yı tam olarak kontrolü altına alan Osmanlılar bu bölgeye de hâkim oldular ve burayı Basra beylerbeyliği sınırları içerisine kattılar. Osmanlı idaresi altında ilk dönemlerde bölgenin durumu hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Ancak XVIII. yüzyılda bir liman şehri olarak or-

taya çıkışından itibaren bir kaza merkezi haline gelmiş olduğu söylenebilir. XVII. yüzyıl sonlarında bölgeye yerleştirilen Uneyze urbanının bir kolu olan Utûb kabilesinin şeyhleri buraya idareci olarak tayin edildi. Zamanla Utûb kabilesinin üç kolundan Âl-i Sabâh ön plana çıktı ve XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren kaymakamlar bu kabilenin şeyhlerinden tayin edilmeye başlandı, diğer iki kol ise Küveyt'i terketti.

Küveyt'in bir liman şehri olarak hızlı gelişmesine 1760'lardan sonra buraya gelen seyyah Carsten Niebuhr da işaret eder. Ona göre şehirde 10.000 kişi yaşıyordu, bu nüfus yaz aylarında sıcaklar yüzünden 3000'e kadar iniyordu. Limanda 800 kadar tekne vardı, halk balıkçılık ve inci toplayıcılığı ile geçiniyordu. Basra'nın İran işgali altına girmesi (1776-1779) Hint ticaretini Küveyt'e kaydırды. Bu sayede liman oldukça hareketlendi ve şehir de büyüdü; Halep'ten ve Akdeniz limanlarından körfeze ulaşan yol üzerinde önemli bir ticaret merkezi haline geldi. 1793'te İngilizler, Basra'daki Osmanlı idarecileriyle olan problem yüzünden ticarî merkezlerini 1795'e kadar Küveyt'e taşıdılar. Fakat buranın stratejik önemini koruyarak Küveyt üzerindeki ilgilerini sürdürdüler. İngiltere, XVIII. yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkan Suûdî ayaklanmasına karşı Küveyt'i koruma bahanesiyle Basra'daki siyasî memurunu da buraya nakletti (1820). Küveyt halkı bu memuru Küveyt'ten çıkarmaya çalıştı. İngiltere de memurunu Küveyt Limanı girişindeki Feyleke adasına yerleştirerek (1821) bölgeyi yakından izlemeye başladı. Osmanlı Devleti batıda başka meselelerle uğraştığından Küveyt kaymakamı olan şeyhler İngiltere'den çekinerek Osmanlı yönetiminden uzaklaştılar. Fakat Küveyt XIX. yüzyıl başlarında zaman zaman sarsıntılı dönemler geçirdi. 1831'de burada sadece 4000 kişi yaşıyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında durum değişti. Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğine getirilmesi üzerine (1869) Küveyt'in Osmanlı Devleti ile olan bağları güçlendi. Küveyt Kaymakamı Şeyh Abdullah es-Sabâh, Necid seferine çıkan Midhat Paşa'yı Fav adasında karşılayarak ona destek verdi. Şeyh Sabâh seksen gemiden oluşan bir filo ile denizden, kardeşi Mübârek de kalabalık bir ordu ile karadan Midhat Paşa'nın yanında sefere katıldı. Şeyh Abdullah'ın yerine geçen Şeyh Muhammed es-Sabâh, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürürken bir suikast sonucu öldürüldü (1896). Bunun üzerine